

УДК339.9+005.44

ГЛОБАЛЬНІ ЗМІНИ І НОВІ ВИКЛИКИ

**ТАТАРЕНКО Н.О.,
к.е.н., професор,
проректор,
професор кафедри
міжнародної
економіки
і економічної
дипломатії
Дипломатичної
академії України
при МЗС України**

Рецензія на монографію:

Білорус О. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму : Монографія / Білорус О.Г. – К.: Університет «Україна», 2016. – 536 с. ISBN 978-966-388-535-3

Надзвичайна увага, що приділяється сьогодні проблемам глобалізації, її наслідкам і прогнозуванню близьких та віддалених перспектив, ставить перед необхідністю чіткого визначення параметрів економічного контексту цього складного явища. Незважаючи на величезну кількість досліджень, здійснених науковцями різних галузей знань – істориків, філософів, політологів, культурологів, тощо, політико-економічна парадигма, концептуальне підґрунтя глобалізації досі не знайшли свого вичерпного відображення у науковій літературі.

Запропонований академіком О.Г.Білорусом рукопис монографії «Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму» є продуктивною спробою систематизації, типологізації та класифікації економічних знань, отриманих у результаті теоретичних і емпіричних розвідок. Автором – засновником української школи економічного глобалізму, на основі узагальнень, отриманих у результаті багаторічних досліджень процесів глобалізації вдалося висвітлити ще один аспект цього феномену та через призму політекономії – формулювання системи економічних законів, виокремити найбільш характерні його риси.

У монографії суттєва увага приділяється і, відповідно, глибоко проаналізовані концептуальні засади сучасного сценарію глобалізації, теоретично доведена неможливість реалізації у її межах спільних, глобальних проєктів забезпечення сталого, безкризового розвитку. Автор підводить до висновку про визначеність форм міжнародних відносин країн за даного сценарію глобалізації, які зводяться до конфронтації або узалежнення. Логіка дослідження, запропонована академіком О.Білорусом, ставить читача перед необхідністю більш уважно, відкинувши неоідеологічні міркування, замислитись над парадигмою глобалізації, як явища, що породжує забагато запитань. Наприклад, чи справедливим є цей, монотермінантний за своєю суттю процес, якщо розглядати його у контексті поглиблення розриву між бідними та багатими країнами; чи справедливим є світ, у якому домінуючі країни не хочуть бачити іншої, крім нинішньої, концепції глобалізації і нав'язують її країнам-аутсайдерам без урахування їхньої позиції; чи стане актуальним рано чи пізно новий мейнстрім, і актуальною нова концепція глобалізації через очевидне банкрутство попередньої.

На основі широкої інформаційної бази у монографії визначаються вади сучасних економічних і соціальних процесів нової світ-системи, у якій індивідуалізм залишається провідною концептуальною основою глобалізації.

Автор показує, що лібералізм, як організаційна форма індивідуалізму, дійсно є більш природною рисою розвитку та ефективною силою, що дозволяє виживати сильнішим і поступово відмирати слабшим, заперечує суб'єктивне втручання, корегуючі і регулюючі дії, і, відповідно, необхідність дієвих центрів управління, оскільки не потребує узгодження інтересів сильних і слабких учасників світових процесів. Лібералізм заперечує необхідність втручання держави у хід соціально-економічного розвитку аби не перешкоджати об'єктивним, стихійним силам. Природно, що його наслідки, які на усіх рівнях є результатом вільної конкурентної боротьби, передбачувані і полягають, перш за все, у посиленні розриву між потужними і слабкими – верствами населення, країнами, регіонами, тощо. Монополізація, яка також завжди є прямим наслідком конкурентної боротьби, у глобальному вимірі перетворюється на монополізацію глобального простору країнами-лідерами, які підпорядковують собі ресурсний потенціал планети та, прикриваючись гаслами індивідуалізму, не вважають за необ-

хідне ділитись з периферійними країнами своїми надбаннями. Глобальні проблеми сучасності завдячують своєю невирішеністю саме вільній грі індивідуалістських сил, адже індивідуалізм передбачає пріоритетність приватних інтересів над загальними та відкидає саме поняття соціальної, утім числі і глобальної, справедливості та солідаризму. Індивідуалізм руйнує національний і глобальний соціуми, які базуються на пріоритетності загальних інтересів щодо інтересів індивідуальних.

Новизна запропонованої роботи полягає в тому, що автор зміг віднайти найбільш чутливі проблеми глобалізації завдяки її дуалістичному аналізу. Він розглядає глобалізацію у цивілізаційному вимірі – як світ-систему, тобто, як новітню цивілізацію, водночас пропускаючи це явище через «сито» політекономії, що суттєво розширило можливості і дало змогу автору описати концептуально і по суті три сценарії глобального розвитку – ноосферного (солідарного), конфронтаційного (країн і народів) та корпоративістського. Вже самі ці підходи дозволяють запропоновану монографію трактувати як визначну подію у розвитку економічної теорії глобалізації. А висновки, отримані за допомогою особисто автором сформульованих нових п'ятнадцяти об'єктивних економічних законів розвитку сучасної глобальної світ-системи, що знаходять своє емпіричне підтвердження і логічно витікають із попередніх узагальнень, стали основою прогнозів подальшого розвитку цієї цивілізації.

Монографія підтверджує тезу про те, що сучасна концепція глобалізації, декларуючи мету створення єдиного справедливого світового простору, насправді концентрується довкола іншого трактування глобальних комунітаризму і справедливості: комунітаризму вмінюється об'єднавча функція на рівні транснаціональних корпорацій і (автор вірно акцентує на цьому увагу) практикується використання його засадних принципів країнами-лідерами («глобалізаторами»); тоді як індивідуалізм розглядається у якості парадигмальної бази розвитку і включення у глобальні процеси решти країн, особливо периферійних. Остання глобальна економічна криза продемонструвала справедливість такого твердження, оскільки країни-лідери заради її подолання зосередились на внутрішніх проблемах, посилюючи комунітарну складову соціально-економічного розвитку всередині та перенісши назовні, на рівень міжкраїнних відносин принципи індивідуалізму. Це ще більшою мірою негативно

відобразилось на глобальній рівновазі. А намагання вирішити внутрішні проблеми шляхом узалежнення слабших країн та використання їхнього потенціалу посилює цей ефект.

Порушення глобальної економічної і соціальної рівноваги, яке набуває виразності уже наприкінці 50-х років минулого століття, поглиблення розриву у рівнях розвитку країн прямо витікає із впровадження нав'язаної повоєнному ліберальної концепції модернізації, у основу якої були закладені індивідуалістські принципи уніфікації. Уже наприкінці 60-х – початку 70-х років очевидними стали наслідки такої модернізації: черговий переділ світу на зони впливу, посилення монопольного тиску та домінування окремих країн у периферійних регіонах; монополізація ринків сировини і монопольна політика ціноутворення на них; під гаслом всесвітньої інтеграції світова економіка швидко поляризувалась, склалися економіки – «полюси розвитку» та економіки обслуговуючі. Відповідно, сформувалась асиметрична світова структура виробництва, попиту і споживання, і, зрозуміло, утворились світові полюси надзвичайної бідності і надзвичайного багатства.

Світова спільнота не змогла створити глобальну консолідовану систему, засновану на домінуванні колективістської управлінської інституції – найбільш ефективної форми, що забезпечувала б її функціонування. Беручи до уваги, що для таких систем органічно властива організаційна культура, в якій перевага, пріоритет надається спільним інтересам, але цілком стають інтереси підпорядкованих суб'єктів, ця система несе відповідальність за розвиток регіонів, країн, різних соціальних груп, в тім числі, – і індивідуальних інтересів приватних виробництв.

Такій, глобальній консолідованій системі звичайно притаманний ієрархізм і наявність спільних, колективних форм власності, адже власність є стрижневим моментом управлінського впливу і змістовним наповненням економічного інтересу. Функція саморегуляції за такої системи послаблюється – на противагу цьому посилюють колективістські механізми соціальної мобілізації. Основна етична цінність цього архетипу – соціальна справедливність, а базовий принцип – комунітаризм.

З точки зору глобального співтовариства, створення такої системи – це справжня революція, проведення якої, перш за все, торкнеться будови внутрішньо-країнних економічних і соціальних систем. І якщо традиційно ієрархічно збудовані

національні системи, приналежні до східних цивілізаційних світів, структурно готові стати частиною такої архітектури, то західні, які посідають домінуючі позиції в глобальній ієрархії та посилюють їх за рахунок уже наявного рівню конкурентоздатності, підживлюваної за рахунок використання потенціалу периферії, – чинять супротив. Здатні пом'якшити гостроту проблеми бідності, допомогти країнам, що розвиваються подолати наслідки індивідуалістського сценарію глобалізації (розширивши масштаби діяльності по зміцненню потенціалу і передачі фінансових ресурсів і екологічно чистих технологій, допомігши сформувати відповідні структури споживання і виробництва, тощо) – ці країни поглиблюють суперечності глобалізації і самі стають їхніми заручниками.

Не заперечуючи правомірності критичного ставлення до формаційного підходу, як методологічної бази оцінювання сучасних глобальних і національних соціо-економічних процесів, автор акцентує увагу на тій обставині, що саме через підкреслено гіпертрофовану індивідуалістську сутність концепції глобалізації вона перетворилась на особливу ідеологію, яка пішла набагато далі – від смітінської «економічної людини» («людина людині вовк») – до: «єдиний світ ворожий для всіх», тобто, вийшла на міжкраїнний рівень. Усе це тягне за собою конкретні економічні наслідки, стає причиною криз, конфліктів і воєн.

Проте автор не вважає, що світ-система глобалізму, має лише вади; він вказує і на її переваги, по-перше, пов'язуючи висхідний розвиток цивілізації зі станом глобального (і національного) соціуму, з його рухом від індивідуалізму до комунітаризму, як вищої і більш якісної його стадії; по-друге, управління таким соціумом покладає на наднаціональні уряди, а не домінуючі анклавні (хоча і їм відводить урівноважуючу функцію); по-третє, не заперечує системоутворюючої ролі окремих країн; по-четверте, на комунітаристській стадії передбачає пріоритетність реалізації загальних інтересів щодо індивідуалістських, у тім числі і на національному рівні. А завдання їхнього узгодження покладає на процеси природної конвергенції і інтеграції.

Таким чином індивідуалізм, як сучасний зміст глобалізації, і комунітаризм, як можливий її сценарій, автор не розцінює як антиподи – визнання їхньої взаємодоповнюваності і взаємозбагачення він розглядає як вимогу сучасності. Актуальність такого підходу має непересічне значення: за ниніш-

ніх умов, коли усі виміри глобалізації – культурні, економічні, соціальні, екологічні та інші знаходяться у кризовому стані він, на думку автора, потребує більш пристальної наукової уваги з метою напрацювання оптимальних форм міжнародного співробітництва у глобальному контексті.

Автор не обмежується гносеологією проблеми – він іде далі, висвітлюючи у строгій логічній послідовності закономірності сучасного глобального розвитку і, спираючись на відкриті економічні закони, екстраполює їх на майбутнє. Прогностичні оцінки щодо процесів модернізації, інтеграції, трансформації транзитивних економік віднайшли своє місце у сформульованій О.Г.Білорусом теорії всеохоплюючої глобальної постіндустріальної фінансово-економічної конвергенції.

Особливе місце у монографії посідає аналіз сутності сучасних глобальних економічних процесів, які пропонується трактувати як світову гіперфінансіалізацію. Слід погодитись з автором, що монотермінований, ринковий, уніфікований і утилітарний розвиток світового економічного простору, заснований на принципі необмеженого підвищення прибутковості, призводить до викривлення суті глобальних економічних процесів, виводить його за межі товарності та раціональності у світ віртуального та ірраціонального. У роботі нові парадигмальні зрушення у розвитку глобаль-

ної економіки розглядаються як імператив і як тенденція, що спричиняють і спричинятимуть надалі кризову еволюцію, у тім числі і нової, глобальної цивілізації. Світова фінансова архітектура характеризується у монографії як недосконала, суперечливо-антагоністична, така, що не може забезпечити світову фінансову стабільність і приречена бути деструктивною щодо глобального економічного розвитку, а тому вона вимагає радикальних інституціональних змін. Автором запропоновано до розгляду теорію прогресивної інституціоналізації цієї системи і шляхи інтеграції фінансових систем усіх рівнів, опосередковані зрощуванням фінансово-економічних інтересів глобальних корпорацій, монопольних об'єднань і авангардних держав.

Безумовною заслугою автора є те, що у його роботі приділена увага проблемам розвитку України, як складової світ-системи глобалізму та зроблена спроба презентувати своє бачення стратегії національного економічного розвитку. Слід погодитись, що першим кроком на шляху реалізації цієї стратегії, неодмінними її вимогами є мобілізація і консолідація українського суспільства.

Актуальність монографії беззаперечна. Вона корисна не лише для тих, хто вивчає економічну теорію з метою пізнання генезису глобалізації, але і як така, що формує культуру економічного мислення, дає розуміння його альтернативності.